

KOVÁCS ISTVÁN, A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM ÉREMTÁRÁNAK RENDEZŐJE (1916–1944)

A 20. század első másfél évtizede a Székely Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: SzNM) nagykorúvá válásának, megújulásának meghatározó időszaka. László Ferenc és Csutak Vilmos révén az intézmény hivatással maradéktalanul azonosuló múzeumörököt kapott, akiknek az odaadó munkálkodása évtizedekre – túlzás nélkül állítható: egy egész évszázadra kihatóan – kijelölte az intézmény útját. László régészeti kutatásainak köszönhetően Sepsiszentgyörgy országhatárokon túl számontartott tudományos műhelyé, az erősi telep a neolitikum és rézkor kutatóinak Mekkájává vált. Az igényes értékmentő, tudományos munkához illő jutalom sem váratott sokáig magára: az addig alkalmatlan, szétszórt helyiségekben folyó tevékenység gondjainak orvoslására felépült a Kós Károly lelkéből fakadt, a magyar múzeumok sorában páratlan otthona. A közeljövőben várható beköltözés napirendre tűzte a gyűjtemények számbavételét, korszerű igényeknek megfelelő rendezését. A régiségtár gyűjteményei közé sorolt, viszonylag szerény éremtár rendezésének igényes feladatát a kolozsvári egyetem Érmészeti és Régészeti Intézetének (a továbbiakban: ÉRI) fiatal szakembere, Kovács István vállalta. 1912–1913-ban a munka nagyobb részét sikerült elvégeznie. A folytatást, a befejezést 1914-re tervezte, ígérte. A rendezés mielőbbi elvégzése érdekében sepsiszentgyörgyi sógora, az éremtárért felelős Csutak Vilmos 1913 szeptemberében meghatározás végett Kolozsvárra küldte a rendezésből kimaradt érmek 708 darabból álló csoportját. És itt várta a feldolgozást az épp ekkoriban vásárolt ógörög érmek számszerűleg sem elhanyagolható (84 darab), numizmatikai szempontból annál értékesebb csoportja. Egy év múlva a várokozási lista kiegészült a Gödri Ferenc gyűjteményéből vásárolt 138 érmével. Tehát a kolozsvári éremtárban a sepsiszentgyörgyi múzeum összesen 930 nyilvántartott numizmatikai tárgya – érme, érem, zseton – várta Kovács szakszerű ítéletét és a hazaszállítást.¹ A két évtized múlva folytatott rendezés során kiderült, hogy számuk valójában 1000 körül mozgott.

A beköltözés nagy reményekkel indult előkészületeit a világháború sajnos leállította. A múzeumi hajléknak szánt sepsiszentgyörgyi épület hadikórházzá vált, a muzeális értékek egy része csak évtizedes várokozás után foglalhatta el kijelölt helyét. Sorsukban az éremtár értékei is osztoztak. Azzal a kiegészítéssel, hogy számukra a várokozás ideje megkétszereződött, a Kolozsvárra kerültek száműzetése pedig megérte a második világéget.

Az érmek esetében az alig elindult rendezés folytatásának a személyi feltétele teljességgel hiányzott. Kovács ígéretesen indult pályáját a háború derékba törte. A világéget első hónapjaiban munkahelye, az ÉRI jóformán kiürült: szinte teljes (szak- és kisegítő) személyzetét katonai, jórészt frontszolgálatra rendelték. Az éremtárnál elfoglalt, pótolhatatlan beosztása folytán ő maga közel másfél éves haladékat kapott, de 1916 január–februárjában, utolsóként, zászlóaljával őt is a galíciai arcvonalra vezényelték. A világháború legnagyobb orosz támadó hadművelete, a Bruszilov-offenzíva első napján, június 4-én orosz fogságba esett. Kétéves szibériai hadifogság után, a Szovjet-Oroszországgal kötött breszt-litovszki békeszerződésben előírt hadifogolycsere keretében, 1918 júliusában végre viszontláthatta szeretteit. Októberben ugyan visszatért egykori munkahelyére, de a gyökeresen megváltozott körülmények – az egyetemet átvették a román hatóságok –, a nagyszámú halaszthatatlan teendő hosszú ideig lehetetlenné tették, hogy erejét kizárólag elsődleges munkakörére, az éremtári munkára összpontosítsa. A sepsiszentgyörgyi anyag feldolgozására nem is gondolhatott,² bár az SzNM-mel is felvette a kapcsolatot, személyesen is felkereste legkésőbb 1920. augusztus elején.³

Az SzNM-ben elkezdett éremtárrendezés folytatásának lehetősége hosszú ideig fel sem merült. Az éremgyűjtemény életének következő évtizedeiben a soron következő teendők időrendjében a menekítés került első helyre, ezt az újraegyesítés követte, a rendezés csak utánuk következhetett. A kényszerű

¹ Lásd részletesen a tanulmány első részében (VINCZE Zoltán 2015).

² VINCZE Zoltán 2014, 146–148.

³ Kovács István 1920. augusztus 7-én jelenik meg először az

impériumváltást követően a múzeum intézményi levéltárának (a továbbiakban SzNM It) adataiban, és pedig a *Látogatók könyvében* – egy amerikai unitárius csoport helyi vendéglátóit leszámlálva az első bejegyzett magyar látogató a háború után.

menekítés sajnos az éremtár teljes állományát érintette, az újraegyesítés csak nagy későn vált teljessé, a rendezés pedig csak részleges eredménnyel járt.

Az értékesebb gyűjtemények, köztük az éremtár első világháborús menekítése és hazahozatala⁴

A háború 1916. augusztus végén érte el Sepsiszentgyörgyöt. Az SzNM igazgató-őrei is elhagyták a várost. Csutak Vilmos augusztus 28-án, pár órával László Ferenc után távozott, a múzeum értékeiből csak négy takarékpénztári (betét)könyvet tudott magával vinni. László már szeptember 10-én jelentést tett Budapesten: érdemben Csutak tudhatja, mi történt a menekítésre előkészített ládákkal. Szeptember 12-én a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének (MKOF) megkeresésére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) Betegh Miklós erdélyi kormánybiztos útján próbált jelentést kérni a Kolozsváron tartózkodó Csutaktól, azonban az akkor súlyos beteg igazgató-őr csak október 22-én tudta megírni, még mindig Kolozsvárról, a jelentését a történetekről.⁵

Már a háború kitörésekor, majd az orosz betöréskor – írja Csutak – megegyeztek Lászlóval, mit kellene menekíteni, és 1916 nyarán Budapestre utazott bizalmasan tájékozódni, mi a teendő, ha a sikeres orosz offenzíva nyomán Románia belép a háborúba. Mindössze a[z 1914]/4247. elnöki számú VKM-rendelet első paragrafusát adhatta oda neki Mihalik József főfelügyelőnek a helyettese: biztonsági intézkedéseket csak akkor szabad foganatosítani, ha megállapítható közvetlen veszély. Kolozsváron sem intézkedtek ekkor még az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) gyűjteményeit illetően. Augusztus 23-án viszont a sepsiszentgyörgyi polgármester bizalmasan felszólította, jelentse be az esetleges vasúti menekítés mennyiségi igényeit (ládák, személyzet száma).

SzNM 333-1916. augusztus 25. iktatóval 35 méter-mázsza összsúlyú 27 múzeumi láda elszállítását kérte ekkor egyebek mellett. Másnap a hivatalos felszólítást is megkapta a polgármestertől. Már majdnem teljesen kész voltak a becsomagolással (utolsó nap László is be tudott szállni), amikor augusztus 28-án reggel 4-kor megjött a román betörés híre. 6 órakor kapott átíratot a menekítésre a polgármestertől, 9 órakor azonban már a város kiürítését rendelték el, és László népes családját menekítette, Csutak pedig, mint a Székely Mikó Kollégium igazgatója egyben, az iskolába sietett. Visszatértek a múzeum menekítésére is utána, kérték a ládák kiszállítását a vasútállomásra, de sem a polgármesteri hivatalban, sem a főispánnál nem kaptak már erre támogatást. Ekkor szekereket próbáltak rekviráltatni az alispánnal a szomszédos nagyajtai járásból, távirati rendeletet küldve az ottani főszolgabírónak. Látna, hogy ez is elkésett, Csutak nekiállt kicsomagolni és helyben dugdosni el értékeket. Végül ő is elhagyta a várost. Most, ebben az október 22-i jelentésben Csutak arra is figyelmeztette az MKOF-et: Szádeczky Lajos csak feltételezte haditudósítóként, hogy a múzeumot nem rabolták ki, többek között a brassói jó tapasztalatok alapján.

A sepsiszentgyörgyi helyzetfelméréshez Majovszky Pál miniszteri tanácsosként október 16-án kért katonai engedélyt, ugyanaznap kapta kézhez László a már említett, 1914. szeptember 4-i, 4247. elnöki számú VKM-rendelet teljes példányát, becsatolva egy bizalmas tájékoztatáshoz.⁶ László október 24-én ért haza, Csutak 30-án. László már 25-én helyszínel, és tett egy rövid jelentést, együtt majd november 4-én jelentettek:⁷ A románok szeptember 28-ig egy hátsó ablakon, utána a hátsó ajtó feltörésével jártak be a múzeumba, leltároztak, de a gyűjteményeket általában nem károsították.⁸ László és Csutak most jegyzékkel újracsomagoltak, és intézkedtek a lezárt ládák Földvárra szállításáról, ahonnan azok aztán vasúton

⁴ Az első világháborús, összetett menekítés-hazahozatal történetet a korábbi szakirodalom teljesen félreértette (az 1916-os román betörés *előtti* menekítés fikciója: SAS Péter 2000, 133), vagy kronológiailag egyetlen menekítésként tárgyalta (TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor 2002, 164, 197). A menekítés tényleges részleteit a menekített ládák ellentmondásos számát ellenőrző rákeresés tisztázta, a jelen tanulmány egy fontos hozadékként. Ez indokolja a történet részletesebb bemutatását.

⁵ A menekítés már korábban közzétett részleteit, a következő szakaszokban is, lásd: MIHALIK József 1916, 186–188. Az MKOF-nek megküldött, október 22-i teljes, eredeti jelentést lásd: MNL OL, K 736, 837/1916. (Ennek és október 26-i kísérőlevelének másolatát, makulatúráját lásd SzNM It, 2-1916 M. sz.)

⁶ VKM, 13483-1916. október 16-i elnöki sz. rendelet (SzNM It, 3-1916 M[enekítés ügye]. sz.), lásd a minisztérium első evakuációs felszólítására felvezetett ceruzás jegyzetet – ez utóbbi, VKM, 687-1916. augusztus 28. iratot (SzNM It, 1-1916 M. sz.), az

1914-es bizalmas rendelet harmadik példányával, értelem szerint már csak októberben kapták meg.

⁷ SzNM It, 5-1916. M. sz., Csutak és László 1916. november 4-i teljes, eredeti jelentése az MKOF-nek. (MNL OL, K 736, 853/1916; MNL OL, K 736, 800/1916.)

⁸ Alexandru Tzigara-Samurcaș, mint a megszállt területek múzeumi értékeiért felelős királyi biztos, előbb a brassói gyűjteményekkel foglalkozott, 1916. szeptember 21-ig. Utána szeptember 28-ig az SzNM értékeit leltározta, távozásakor meghagyva Aurel Filimonnak, a bukaresti országos művészeti múzeum titkárnak (később a marosvásárhelyi múzeum vezetője), hogy miután rendet raktak, a múzeumot pecsételjék le és biztosítsák katonai őrséggel. (TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru 1929, 31–33.) Tzigara-Samurcaș az érkezése előtt Ion Petrescu ezredes által az iroda földjéről összeszedett és neki átadott 105 római bronz érmet is visszaküldte 1917-ben [április 22.] báró Wodianer [Rudolf bukaresti konzul] útján – valójában 108 római és egyéb érem

jutottak el „biztonságba helyezés céljából a Magyar Nemzeti Múzeumba” Budapestre. A ládákból az első tizenkettő tartalmát részletesen is kibontó jegyzék a Csutak és László aláírásával ellátott 1916. november 4-i, ez az éremtári gyűjteményt is tárgyalja:

A „X., barna színű éremládában 1. összes érmeink cédula- és duplumkatalógussal együtt, 2. kódexek, kéziratok” kaptak helyet.⁹ December 4-i iratban Csutak már azt jelentette az MKOF-nek, hogy a hónap elején a múzeum legértékesebb okmányait, kézirateit, érmeit és kisebb tárgyait megőrzés végett Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeumba (a továbbiakban: MNM) vitték.¹⁰ A szállítmánnyal az éremtár addig otthon, Sepsiszentgyörgyön őrzött állománya biztonságba helyre került.

Az éremtár 930 darabot számláló töredéke – a sepsiszentgyörgyi rendezésből időhiány miatt kimaradt 708 numizma, az utólag vásárolt 84 ógörög érme és a Gödri-gyűjtemény 138 érméje –, amelyet a háború kitörése Kolozsváron ért, ugyancsak osztozott az alapgyűjtemény sorsában. Minthogy ezek a letétek az erdélyi gyűjtemények szervezett menekítése idején az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának (ENM ÉR = az egyetemi ÉRI kezelésében található EME-gyűjtemény) őrzetében voltak, biztonságba helyezésük kötelezettsége az ÉRI-re hárult. Az intézkedésre elsősorban kijelölt állami letéteket, továbbá „más intézettől kölcsönképpen” kapott tárgyakat – köztük a 930 sepsiszentgyörgyi numizmat –, de túlnyomórészt a kolozsvári ENM ÉR válogatott értékeit rejtő 191 láda, rekesz, egyéb csomag már 1916. október 19-én az MNM biztosabb fedeleit ígérő helyiségeibe került.¹¹ Tehát, bár két különálló szállítmány részeként, 1916 őszén–telén az SzNM

teljes éremtári állománya az MNM-ben jutott menedékhez.

Az SzNM Budapestre menekített állománya 1918 májusáig élvezte a nemzet múzeumának vendégszeretetét. Akkor a bukaresti román különbékétől (1918. május 7.) gerjesztett vérmes remények hatására az illetékesek elrendelték az erdélyi múzeumok anyagának hazaszállítását. Az ENM kincseivel együtt elmenekített sepsiszentgyörgyi állag már május elején Kolozsvárra került. Az SzNM állományának javát rejtő ládákat július 18-án indították útnak az MNM-ből, és a szállítmány 22-ig Sepsiszentgyörgyre érkezett.¹²

A hazatérés öröme sajnos nem bizonyult tartós-nak. A világháború számunkra egyre bizonyosabbá váló vesztes lezárulásának kirajzolódása újból felvetette az állomány biztonságos helyre szállításának parancsoló szükségességét.¹³ Az ehhez készített, 1918. október 12-én lezárt jegyzéket László Ferenc látta el kézjegyével. Másnap már Brassóban voltak a ládák, onnan október 17-én vagy 18-án indították tovább, Budapesten pedig Fejérpataki László, az MNM megbízott igazgatója október 23-án adta át a sepsiszentgyörgyi múzeum képviselőinek a „36 lezárt, leszögezett láda megőrzés végett átadásáról” tanúsító átvételi elismervényt.¹⁴ Az MNM helyiségeibe szorítva, kulturális értékekhez méltatlan raktári állapotok között ugyan, de számottevő károsodás nélkül vészelték át a magyarországi eseményeket, beleértve az 1919–1920-as román megszállást.

Az ENM ÉR második menekítése elmaradt. Ilyenképpen a sepsiszentgyörgyi éremtár Kolozsváron elhelyezett letéteit is itt érte a világháború vesztes lezárása, a város román megszállása, majd az egyetem

érkezett haza, a konzul, a miniszterelnökség (Klebersberg Kunó államtitkár) és az MKOF útján, köztük 4 nemesfém, mindez 1917. szeptember 30-án érkezett haza a múzeumba. (MKOF, 336-1917. szeptember 25. / SzNM It, 103-1917.)

⁹ Az 1916. november 4-i jegyzék másolata. (SzNM It, Ad 5-1916 M. sz., közli SAS Péter 2000, 135–139.)

¹⁰ A szállítmányt kísérő Csutak újabb, 1916. december 4-i jelentése az MKOF-nek (MNL OL, K 736, 910/1916). A szállítmányban az átvételi igazolás szerint 26 múzeumi láda mellett további 6 a gróf Mikes Ármin régi iratait, 2 a Benedek János közjegyző hivatalos iratait tartalmazta. (MNM, 1522-1916. december 12. – SzNM It, 24-1916. M. sz.) Az MKOF 1918. júliusban is 26 ládának a Wril C. szállító útján való vasúti visszaküldéséről értesítette az SzNM-et. Lásd: MKOF 402-1918. július 13. Ez utóbbi hátoldalán viszont a SzNM It, 47-1918. július 22. válaszevelek impurumában Csutak átvételnyugtázása az MKOF-hoz, valamint köszönőlevele a megőrző MNM-nek ismét 27 ládát említ. A kérdéses 27. ládát valószínűleg utólag küldték fel Budapestre: Barabás Miklós-festményeket tartalmazott, egy 1917. május 9-i tételes jegyzékkel. (SzNM It, 43-1920. július 26.)

¹¹ VINCZE Zoltán 2014, 553–554; MIHALIK József 1916, 192.

¹² Vö. 10. jegyzet. A múzeum helyiségeinek nagy része azonban ekkor már 1917. március 22. óta katonai járványkórháznak volt lefoglalva (SzNM It, 28-1917). 1918. december 6-án ugyanerre a célra vette át / foglalta le a román hadsereg (SzNM It, 3-1919).

¹³ A múzeum a Székely Mikó Kollégium közvetítésével kap efelől rendelkezést (SzNM It, ad 69-1918): VKM, 181791-1918. [október 5.] VII/B, hivatkozással a VKM, 12403-1918 eln. sz. rendeletre. Mihalik József MKOF-főfelügyelő utólagosan tisztázza: a kétszeres menekítéshez az vezetett, hogy bár az 1918. nyári hazaszállításához az SzNM sem járult hozzá, az MKOF sem támogatta, az MNM ragaszkodott az evakuált ládák által lefoglalt helyiségek felszabadításához. (MKOF, 539-1918. február 11.)

¹⁴ *László Ferenc: Biztonságba helyezett tárgyak leltári jegyzéke, Sepsiszentgyörgy, 1918. október 12. Illetve: Fejérpataky László: Átvételi elismervény, Budapest, 1918. október 23.* (MNM, 1119-1918.) Mindkettőnek 1920. május 6-án készült, László Ferenc által hitelesített másolata. (SzNM It, ad 5-1916 M. sz., közli SAS Péter 2000, 140–141.) A szállítás szakaszaihoz lásd: SzNM It, 67–69-1918.

erőszak alkalmazásával történt átvétele 1919. május 15-én. „Mivel a Nagyszebeni Román Kormányzótanács az egyetemet, mint állami intézményt, átvette, az állam és az egyesület között fennálló szerződésből folyó kötelezettségeket is magáévá teszi. Mivel továbbá az állami és egyesületi stb. tulajdon jelenleg együtt van, a kiválasztás megejtéséig átveszi az összes gyűjteményeket” – hangzik a román központi hatóság és az ÉRI képviselői által kiállított jegyzőkönyvnek az a részlete, amely a sepsiszentgyörgyi éremtárból származó letétek jogállását rögzítette.¹⁵ A kolozsvári ENM ÉR teljes újjárendezése évek hosszú sorát igényelte, az állami, az egyesületi és a magántulajdont képező gyűjtemények szétválasztásának kényes művelete pedig megindult ugyan, ám végleges lezárása sose történt meg. Az SzNM letéteinek különválasztása is csupán 1928-ban mutatott fel némi eredményt.

Másfelől, a vesztes világháború után az MNM biztonságát élvező értékek jövője immár a trianoni békeszerződés vonatkozó előírásainak hatálya alá esett. A rendkívüli történelmi helyzet szerencsésnek mondható fintoraként, az Erdély fölötti szuverenitást elnyerő román állam és az SzNM érdekei ezúttal találkozottak: mindkettő a hazaszállítás mellett érvelt. Az átadás hosszadalmas folyamatának nyitányaként, az 1922. április 25. és május 12. között Budapesten a győztes hatalmak érdekei fölött örökös jóvátételi bizottság és az MNM képviselői összeállították a 36 láda leltárát. Átvételüket követően a román kormány képviselőjében Coriolan Petran múzeumi felügyelő, külügyminiszteri megbízott a ládákat Aradra szállíttatta, ahol hónapokon át a Kultúrpalotában tárolták őket. Szeptember folyamán az SzNM igazgatóválasztmánya megbízásából a múzeumőrök (Csutak Vilmos, László Ferenc, Horváth István) Kovács Istvánnal kiegészült bizottsága ellenőrizte a két leltár – az 1918. október 12-i sepsiszentgyörgyi útnak indítás alkalmával készített, illetve a jóvátételi bizottság által összeállított leltár – egyeztetése alapján a ládák tartalmát. Csaknem minden ládában több-kevesebb hiányra, illetve többletre bukkantak. A felelősségteljes, igényes munka végére érve, 1922. szeptember 15-én Csutak Vilmos bizonyos fenntartásokkal átvette a rakományt az SzNM részére.¹⁶ A hónap utolsó napján a sokéves kálvária lezárult: az SzNM kincseivel teli 36 láda végre hazaérkezett Sepsiszentgyörgyre.¹⁷

A múzeumban őrzött jegyzékek bevonásával még aznap elkezdett és október 6-ig folytatott ellenőrzés során az állományt ismerő múzeumőrök nem kíván-

ták firtatni a korábban jelzett hiányokat és többleteket: „a Budapestre felszállított tárgyak ép állapotban, hiánytalanul megvannak ...és így sem az elszállítást elrendelő magyar kormányt, sem pedig a tárgyakat 4 évig őrző MNM-et az SzNM-mel szemben ezen ügyből kifolyólag továbbra semmiféle felelősség nem terheli” – hangzik a sepsiszentgyörgyi átvételi bizottság nagyvonalú nyilatkozata.¹⁸

Az aradi jegyzőkönyv mellékletében szereplő „10. sz. láda” azonos az 1916. november 4-i jegyzék „X., barna színű éremládájával”, eredeti tartalmát ezúttal nem részletezik, csupán a többletként bekerült könyvek felsorolása olvasható (négy kötet Régi Magyar Könyvtár-kiadvány). Az 1922. évi jegyzőkönyvek egyikében sem találunk az éremtár állapotára utaló megjegyzést. A gyors, hatékony munka szándékával felállított bizottságok számára előírt feszített ütem nem kedvezett az alapos számbavétel igényének. Mi több, az érmek egyenként megejtett azonosítása sepsiszentgyörgyi hazatérésük után sem történt meg. És a következő években sem került rá sor. Az állományban a többszöri utaztatás alkalmával bekövetkezett megdézsmálására utaló egyetlen, késői adat az 1934-es rendezésről előterjesztett Kovács-féle jelentésben olvasható: „A békeidőben még meglevő 3 (?) erdélyi aranyérmünk helyett selejtes anyagú ezüst és bronz érmeket találtunk a ládikák fenekén szabadon heverve.”¹⁹ Azaz: 1916. évi lezárása óta az éremládát – az illetéktelen kincskeresők kivételével – senki fel nem nyitotta, tartalmát nem ellenőrizte. 1922 után a múzeum ügyét szívükben hordozók a gyűjtemények elkallódott, elidegenített tárgyainak immár megfordíthatatlan sorsa helyett a jövőteremtő feladatokra, teendőkre: a gyarapításra, az újraegyesítésre, a rendezésre összpontosítottak.

Hat évi menekítés, ide-oda utaztatás, hányódás után az SzNM féltett kincseinek java végre haza került, elfoglalhatta helyét Kós Károly tervezte otthonában. Sokévi várakozás után megkezdődött az állományban a korábban kijelölt kiállítási termekbe való költöztetése. A hazatért tárgyak számbavételére, azonosítására, jegyzékük összeállítására fordított egyhétnyi idő után, jóformán lélegzétvetelnyi szünetet se engedélyezve önmagának, a kisszámú személyzet belevágott a múzeum végleges rendjének kialakítását célzó hatalmas munkába. Megfeszített munka árán a Régiségtár is, a teljes ős-, római, népvándorlás kori állomány, valamint a közép- és újkori anyag egy része, elrendezve, elfoglalta helyét a raktárkiállítás jel-

¹⁵ VINCZE Zoltán 2014, 763–764.

¹⁶ *Jegyzőkönyv*, 15 láda tartalmát felsoroló mellékletekkel. (SzNM It, 294-1922.)

¹⁷ A hazaérkezés dátumát lásd: SzNM It, 306-1922.

¹⁸ *Jegyzőkönyv*, SzNM It, 295-1922. A jegyzőkönyvi fogalmaz-

ványban a munkálatok utolsó napja október 6., más forrásokban 8. is olvasható.

¹⁹ *Kovács István: Jelentés...*, Sepsiszentgyörgy, 1934. április 22. (Szövegét lásd a Függelékben.)

legű kiállítótermekben (a mai Lovagterem és Tolerancia terem), a Cinteremben (a Kőtár stb.), illetve raktárakban. Az új rend fokának jó jellemzője, hogy márciusban a múzeum vállalhatta egy lengyel szakember fogadását, akit a premükénéi (erődsdi) kultúra emlékei hoztak a Székely Nemzeti Múzeumba.²⁰

A korábbi tárlóit²¹ időközben kinőtt éremtár végleges elhelyezését azonban az is nehezítette, hogy rendezése 1913-ban félbeszakadt, és tekintélyes hányadát kitevő részei rendezetlenül otthon, illetve a kolozsvári egyetemi intézetben várták sorsuk jobbra fordulását. Csutak Vilmos, akinek – László Ferenc fájdalmas elvesztése után (1925) – vállára nehezedett az intézményvezetői teendők teljes súlya, belevágott az erejét, szakértelmét meghaladó rendező munka folytatásába, ám hatásköre kizárólag a Sepsiszentgyörgyön őrzött állományra korlátozódhatott. A kolozsvári száműzetését töltő mintegy ezer érem helyzete ismeretlen, jövője pedig kétséges volt.

1913–1914-ben a székely múzeum igazgatóválasztmánya, mint említettük, a kolozsvári magyar egyetem Posta Béla vezette Érmészeti és Régészeti Intézetét kérte fel szakmai feldolgozásra, ennek adta át az érmekeket meghatározás végett. Ám időközben az intézet jogi helyzete megváltozott: immár a román egyetem tartozéka volt. Az újonnan szervezett intézmény háború jogán szerzett tulajdonjoga csak az egykori magyar egyetem tulajdonát képező kollekciókra terjedt ki, a velük együtt kezelt köz- és magángyűjtemények – köztük mindenekelőtt az EME érem- és régiségtára (ENM ÉR), az SzNM letétbe helyezett érmei és egyéb kollekciók – tulajdonjoga elvben érintetlen maradt. Más-más meggondolásból, mindegyik fél érdekelt volt a gyűjtemények jogállásának tisztázásában, szétválasztásában. Vitathatatlan tulajdonjoga mellett, a viszonylag szerény sepsiszentgyörgyi töredék rendezése azonban a román egyetemi intézet legkisebb, halogatható gondjai közé tartozott.

Az ágas-bogas munka hatalmas szellemi befektetést követelő teendőket igényelt. A feladat, hivatali kötelezettségként, mindenekelőtt az intézet numizmatikus szakemberére, a magántanárból egyszerű régésszé visszaminősített Kovács Istvánra hárult.²² Jobbkeze Herepei János volt, aki Posta iskolájában szerezte meg az alapokat, ám tanulmányait már a román egyetemen fejezte be, amely intézeti gyakorlonként alkalmazta.²³ A sepsiszentgyörgyi letétek számbavétele ez utóbbi feladatai közé tartozott.

A sepsiszentgyörgyi éremtár világháború utáni első átfogó bemutatását Csutak Vilmosnak köszönhetjük. Az 1929-es Emlékkönyv számára készült

ismertetés szerint 1928 végén a törzsállomány nyilvántartásában 3800 érem szerepelt. Értékéről, állapotáról a következőket közölte: „az ókori külföldi érmeke változatos sorozatai mellett az önálló erdélyi fejedelemség idejéből is becses gyűjteményt őriz. A gyűjtemény becsét nagy mértékben emeli az az örövendetes tény, hogy nagyobb részét dr. Kovács István egyetemi magántanár még a háború előtt feldolgozta. A hátralevő kisebb rész feldolgozása folyamatban van. A munkálatok során cédulakatalógus és minden éremhez külön kísérlap készült. Feldolgoztatott mintegy 700 db ókori, 1400 db külföldi és mintegy 100 db erdélyi érem. Külön kezeltetik mintegy 1000 db másodpéldány. Meghatározatlan mintegy 400 db emlékérem.”²⁴

A hozzávetőleges adatok arról árulkodnak, hogy a Kovács-féle, első világháború előtti rendezés óta a feldolgozás valójában alig haladt előre, mindössze az azóta beérkezett szerzemények (ajándékok, vételek) egy részére terjedt ki. A Kolozsváron őrzött darabok pedig kimaradtak az összesítésből. Az egykori és az új kimutatás közti szembeszökő további különbség a magyar érmék kategóriájának eltűnése. A román politikai gyanakvás elhárítása érdekében ezeket a külföldi pénzek közé kellett sorolni.

Küzdelem az újraegyesítésért

Az éremtár 1928-as állományát ismertető számadatok meggondolkodtatók. Nyilvánvaló, hogy összeállítójuk az összesítésből szándékosan kihagyta az 1913–1914-ben meghatározás végett Kolozsvárra küldött 846 érmet. Úgy véljük, Csutak eljárása mögött nem felületességet vagy feledékenységet kell sejtenuünk. Tudatosan cselekedett, amit az is megerősít, hogy magáról az elküldés tényéről említést sem tett. Aggasztotta a Kolozsvárt folyó szétválasztó munka elhúzódása. Féltette a maga kis gyűjteménytöredékét. Egy évtizede a nagyobb testvértől jövő segítségnyújtás, a tudományos feldolgozás reményével küldte Posta Béla intézetébe az érmekeket, most pedig új, gátlástalan igénylővel kellett szembenéznie, amely vélt jogai érvényesítésében a jogtiprástól sem riadt vissza, s e törekvésében a politikai hatalom egyetértésével találkozott.

Csutaknak eltökélt szándéka volt a Kolozsváron ragadt érmeke hazamenekítése, az éremtár újraegyesítése, de a román állami intézménnyel való tárgyalástól nem sok jót várt. Félhivatalos megoldással kísérletezett. A sepsiszentgyörgyi csomag kezelésével megbízott Herepeihez fordult, aki már megkezdte az

²⁰ BOÉR Hunor 2002, 218.

²¹ Részletes leírásukat lásd Nagy Géza 1889. évi átadási leltárában. (BOÉR Hunor 2009, 60, 66, 76–77.)

²² VINCZE Zoltán 2006, 17.

²³ VINCZE Zoltán 2014, 127–128.

²⁴ CSUTAK Vilmos 1929, 23.

anyag rendezését, és akit sikerült megnyernie szövetségeseül. A teljes anyag egyetlen szállítmányban való hazahozatalát nem remélhették. Részletekben való megoldása tűnt célravezetőnek. 1928. február 25-én Csutak Vilmos egy 256 érmet tartalmazó, hihetőleg hevenyészve összeszedett csomagot vett át Kolozsváron Herepeitől, amely az 1913. szeptemberi küldemény mintegy ötödrészét és a Gödri-gyűjtemény nagyobbik részét (145, illetve 111 érmet) tartalmazta – a Csutak átvételi elismervényét is tartalmazó Herepei-kézirat részletes kimutatás.²⁵ Az ügyszeretéből vállalt akciót bizonyára mindketten sikerként könyvelték el. Ám utóbb sok kellemetlenség és fölösleges fejtörés elindítójának bizonyult. Az első részleges siker körülményeit máig tartó homály fedi. Az 1934-ben végre újrakezdett rendezés alkalmával Csutak alighanem hiába faggatta Herepeit: „ha Te vissza tudnál emlékezni legalább az esztendőre, amelyikben rendezted a mi Gödri-féle érmeinket, akkor” Kovács az intézetben utána tudna nézni, mi történhetett a hiányzó 27 darab érmmel; esetleg kiselejtezték?²⁶

Az egyetemi intézet átszervezése (1929) – a hagyományos régészeti-érmészeti jelleget felváltó, egyes profilú ókortörténeti intézet (Institutul de Studii Clasice, a továbbiakban ISC) felállítása, amelyet a belső hatalmi harc és a magyarellenesség működésképtelenségre kárhozottatott – egy időre leállította a hasonló, félig-meddig magánkezdeményezések lehetőségét. Herepei nemtelen eltávolítása után Kovács volt az egyetlen, akire Csutak támaszkodhatott. Ám az ő intézeti helyzete is egyre kétségesebbé vált. „Máig sem tud románul” indoklással új főnöke, Emil Panaitescu megtagadta magasabb fizetési osztályba sorolását (1930). A háborús emlékként hordozott közzvényének elhatalmasodása miatti munkahelyi kimaradások tovább mérgezték feletteseivel való viszonyát. Kezdeményezték is fegyelmi úton történő nyugdíjaztatását. Szerencséjére, a bukaresti fegyelmi nyugdíjbizottság a felterjesztést elutasította.²⁷ Maradhatott. Egyelőre.

A Kolozsváron veszteglő letétek hazahozatalának kényszerű leállása nem jelentette egyben a teljes bé-

nultságot. Az immár elválaszthatatlan munkatárssá vált sógorok folytatták a Sepsiszentgyörgyön őrzött, apránként sokasodó anyag rendezését, és készültek a közönség számára való bemutatására, az állandó kiállítás megszervezésére.

Hozzáálltak a célnak megfelelő szekrények elkészítéséhez. Az európai nagy múzeumok korszerű tárlói mintájára tervezett célszerű éremszekrényekben gondolkodtak, a különféle sorozatok befogadására alkalmas fiókokkal, éremtáskákkal, a különmű érmekek otthonául szolgáló, pontos méretek szerint mélyített loculusokkal. Megtervezésük, megrendelésük alkalmával Kovács nem merészkedett felelőtlenül ismeretlen területre, hiszen, az MNM példája nyomán, még a háború előtt, maga is ezt a rendszert követve újította meg a kolozsvári éremtárat.²⁸

A múzeum Kováccsal állítatja össze Székelyföld régészeti és néprajzi bibliográfiáját 1929-es *Emlékkönyve* számára, majd a kötet tartalmazta regionális kutatási előmunkálatok folytatásának szánt, végül beindítani nem sikerült *Székely Múzeum* szakfolyóirat számára 1931. júniusában az ún. hodgyai ónkanna közlését kérik tőle. Ehhez kapcsolható, hogy 1931 július 25. és augusztus 7. közötti sepsiszentgyörgyi tartózkodása alkalmával a múzeum asztalosmesterével is megbeszélték az éremszekrények készítésének sajátos követelményeit, 1932. január 25-én pedig a leírást-rajzokat is kiadták hozzá az asztalosnak. Kovács a továbbiakban is készséggel megismételte a különféle sorozatok számára szükséges fiókok számával, kívánatos beosztásával, a loculusok belvilágának méreteivel, a mellékelt leíró cédulákkal kapcsolatos tanácsait, utasításait.²⁹ Az éremszekrények elkészülte sajnos két évet csúszott: a kis költségvetésű múzeum úgy oldotta meg asztalosmunkáit, hogy eleve erre tervezett, alagsori műhelyhelyiségét külső szakembernek adta ki bérbe, aki aztán ennek fejében elsőbbségként kezelte a múzeum megrendeléseit. Az ekkori asztalos azonban, mellel a jeles grafikus és saját nevelt külső munkatársuk, Varga Nándor Lajos testvére, alkoholista lett, és szerződést is kellett vele bontaniuk 1934. februárban.³⁰

²⁵ Csutak elismervénye, a részletes jegyzékkel, Kolozsvár, 1928. február 25. (SzNM It, ad 287-1933.) Úgy tűnik, Herepei önhatalmúlag, az éremtár kezelésével megbízott Kovács és az intézeti igazgató tudta nélkül cselekedett. D. M. Teodorescu – mintegy megerősítve a magyar beosztottjai (Buday Árpád, Roska Márton) által megrajzolt, emelkedett humánus szemléletre valló jellemképét – a belső szabályokba ütköző eljárást nem fordította beosztottja félreállítására. Megtették ezt helyette mások, nem-sokára. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Herepei egy évvel később bejelentett kényszerű lemondása közismert hátterét – a főtéri Árpád-kori temető leleteinek megmentése – ezzel az adalékkal teljesebbé tesszük.

²⁶ Csutak Herepeinek, Sepsiszentgyörgy, 1934. április 16.

(SzNM It, 36-1934, átcsatolva ad 287-1933.) A 27 érmet megtalálását l. a 45. jegyzetnél.

²⁷ VINCZE Zoltán 2006, 17.

²⁸ KOVÁCS István 1910.

²⁹ KOVÁCS István 1929a és 1929b. Csutak Kovácsnak 1931. június 8-án, iktatatlan, Görög Ferenc útján elküldött levél a hodgyai ónkanna közlése ügyében. SzNM It, *Múzeumi feljegyzések...* 1931-es adatai a sepsiszentgyörgyi tartózkodásra, l. BOÉR Hunor 2002, 226. Csutak Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1934. január 31., valamint Kovács Csutaknak, Kolozsvár, 1934. február 2., az éremszekrények ügyében (SzNM It, ad 287-1933.)

³⁰ SzNM It, Fadgyas Anna 1934. évi iktatatlan feljegyzése az éremszekrény-tervek palliumában.

Közben, a kolozsvári ISC vezetésében addig uralkodó visszautasító állásfoglalást 1932-től átmenetileg felváltó rugalmasabb szemlélettel együtt feléledt az érmek hazajuttatásának reménye. A korábbi tapasztalatok birtokában a Csutak–Kovács páros a hivatalos és a magánút párhuzamos alkalmazása mellett döntött. Csutak kérte sógorát, töltsé Sepsiszentgyörgyön nyári szabadságát: „segíts nekem az új éremtári szekrényeink berendezésében, illetve kiállításában... hozd haza a meghatározott érmészeti anyagunkat is, hogy a javát az egész anyagunknak kiállíthassuk.”³¹

A hazaszállítás ügye még nem ért meg a kivitelezésre, de Kovács elkezdte a Kolozsvárra került csoportok útjának kinyomozását. Mintegy jelezve a kolozsvári ISC-nek a két intézmény közti függő kérdések megoldására irányuló hajlandóságát, 1933 novemberében félhivatalos levélben fordult a SzNM Igazgatóságához (azaz Csutakhoz): „tájékoztatlank vagyunk a múzeumuk tulajdonát alkotó és itt levő érmek számát és nemét illetően, és ide vonatkozólag kérem a rendelkezésükre álló adatokat.” Mindezekelőtt az 1913-ban meghatározás végett Kolozsvárra küldött, az abból Herepei révén visszajuttatott rész összetétele (meghatározott és duplum példányok száma) iránt érdeklődött. Továbbá kérte az egykori sepsiszentgyörgyi rendezés alkalmával meghatározott, utóbb rejtélyes módon Kolozsvárra került római denariusok kimutatását.³²

Megtört a jég. Nem volt politikus alkat, de eljárásával Kovács a székely múzeum Kolozsvárt őrzött éremtári töredékének kényes ügyét bevitte a két intézmény kapcsolati rendszerébe. Az addigi távolságtartás helyét az együttműködési készség vette át. A következő hónapban Csutak maga ment Kolozsvárra, ahonnan a székely múzeum 84 érméjével tért vissza.³³ Valószínűsíthető, hogy ezúttal nem sebtében összeszedett darabokat vitt magával. A néhány éve beindult hivatalos kapcsolat éremügyben tett első lépéseként, egy zárt egység darabjait, feltehetőleg az 1913-ban vásárolt ógörög érmék csomagját. Pár nap múlva pedig, december 29-én, hihetőleg előzetes egyeztetés nyomán, a tisztázás folytatásának szándékát jelző átíratban fordult az egyetemi intézet igazgatójához, kérve az 1913. szeptemberi küldemény kísérelőlevelének

másolatát.³⁴ Két hét múlva, január 15-én a címzett kiállította a hiteles másolatot, és öt nap múlva Csutak átvette az ügy legfontosabb, a 708 érme eredetét bizonyító iratának másolatát.³⁵ Időközben Kovács Herepeitől megkapta az 1928-ban visszazáraztatott anyag kimutatását tartalmazó Csutak-féle elismervényt, s azt is továbbította Sepsiszentgyörgyre.³⁶ A múzeum irattára megőrizte a Gödri-gyűjteményből vásárolt 138 érme eredetét igazoló Kovács-levelet.³⁷ A sepsiszentgyörgyi éremtár egykor Kolozsvárra küldött részeinek rekonstruálásához elengedhetetlenül szükséges iratok immár együtt voltak.

Az évekkel korábban elindított, a hetek óta folytatott céltudatos nyomozás végéhez közeledve, az eredményes befejezés erős reményében Csutak biztatta barátját-munkatársát, egyben önmagát: „végre csaknem teljesen tisztán látunk a Nálatok és nálunk levő érmeink kérdésében.”³⁸

A legfontosabb bizonyítékok birtokában, Kovács novemberben megfogalmazott kérdéseire válaszoló, valójában az ISC-nek szánt félhivatalos levélben jelezte érlelődő szándékát: „Tehát végeredményében a meghatározásra felküldött 708 db éremből 145 db-ot kaptunk vissza, és így még van követelésünk intézetünkkel szemben összesen 563 db.”³⁹

Néhány hét múlva közvetlenül az intézet igazgatójához fordult, egyértelmű igénnyel: az SzNM kéri, numizmatikai csoportokra lebontott kimutatás kíséretében, az 563 tárgy átadását.⁴⁰ A kérés megalapozottságának megvizsgálására és véleményezésre felkért Kovács megállapította, hogy a raktárban az igényelnél kevesebb (536) tárgy található, és egyébként is a kéréshez mellékelt, dilettáns kézre valló táblázat az eredeti jegyzéktől lényegesen különbözik, tehát használhatatlan. A Gödri-gyűjteményben mutatkozó hiány okaként feltételezte, hogy eleve csak 111 érmet küldtek meghatározásra, illetve a feldolgozás alkalmával Herepei 27 darabot kiselejtezett. Maga is átláthatta az indokok vitathatóságát – a Gödri-gyűjtemény 138 érméjét annak idején maga válogatta ki és vásárolta meg a múzeum számára! – ezért egyetlen elfogadható megoldásként javasolta, hogy „a letézet jelen állapotában adják át a sepsiszentgyörgyi múzeumnak.”⁴¹ Az ISC magáévá tette Kovács indítványát,

³¹ Csutak Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1932. június 25. (SzNM It, 1932. évi iktatatlank.)

³² Kovács az SzNM Igazgatóságának, Kolozsvár, 1933. november 19. (SzNM It, ad 287-1933.)

³³ Egy cédula ceruzával írt jegyzetei között: „Igazgató úr által hazahozott 1933. decemberben 84 db.” (SzNM It, ad 287-1933.)

³⁴ Csutak az ISC igazgatójához, Sepsiszentgyörgy, 1933. december 29. (SzNM It, 287-1933; KvM, C3 3376a.)

³⁵ ISC 1-1934. január 15. (SzNM It, ad 287-1933.)

³⁶ Kovács Csutaknak, Kolozsvár, 1934. január 14. (SzNM It, ad 287-1933.)

³⁷ SzNM It, Ad 31-1915.

³⁸ Csutak Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1934. január 31. (SzNM It, ad 287-1933.)

³⁹ Csutak Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1934. február 14. (SzNM It, ad 287-1933.)

⁴⁰ Csutak az ISC igazgatóságához, Sepsiszentgyörgy, 1934. március 6. (KvM, C3 3343, első példány), hátlapján a pozitív válasz fogalmazványával (vö. SzNM It, 36-1934, másodpéldány).

⁴¹ Kovács román nyelvű jelentésének fogalmazványa, illetve gépelt tisztázata (1934. március 12.) a fenti irat példányaihoz csatolva.

és úgy döntött, hogy nyugta ellenében az SzNM bármikor átveheti az immár csonka letétet.⁴² A Gödri-gyűjtemény 35 emlékérmét Sepsiszentgyörgyre történt utazása alkalmával, talán épp Kovács hozta nemsokára magával, személyi poggyászként.⁴³ Állítása szerint Kolozsváron ekkor már csak az 1913-as nagy letéthez tartozó, ötszáznál több meghatározatlan érme maradt.⁴⁴ Ennél is szerencsésebben alakult: utóbb a 27 hiányzó Gödri-érem is megkerült, „a római nagy terem egyik kiállításiszekrény-fiókjából, és alkalomadtán igazgató úr hazaviheti.”⁴⁵

Számtalan függő részletkérdés is választ kapott. Még ezt megelőzően előkerült Kovács papírszletkére jegyzett elismervénye, amely tisztázta egy önálló csomó hiányának rejtélyét: 1913-ban 18 darab, részben már meghatározott szászánida és bizánci érmet, további tanulmányozás végett, magával vitt Kolozsvárra.⁴⁶ Egy öt darabból álló kis csomó eltűnését az tette különösképpen fájdalmassá, hogy harmójuk – Bethlen Gábor két és II. Rákóczi György egy arany dukátusa – az amúgy is gyengén képviselt erdélyi érmeverést illusztrálta.⁴⁷ A veszteség mértéke fölötti elkeseredést mérsékelte Kovács említett bejelentése az egykori sepsiszentgyörgyi rendezés alkalmával meghatározott, utóbb ismeretlen körülmények között Kolozsvárra került római denariusokról. Ennél is nagyobb horderejű volt Kovácsnak az a közlése, mely szerint már régebb felfigyelt arra, hogy a Kolozsvárra került állományba ismeretlen eredetű érmek jutottak, amelyek pótolják a hiányokat. A közelmúltban végzett számbavétel nyomán megállapította: „A részetekre összeszedett és a még itt levő érmek száma kb. százal több, mint amennyit a Dajco. [Constantin Daicovicu] által másolatban megküldött eredeti akták szerint tölem vagy mástól követelhetek.”⁴⁸

A rendezés elkezdésének előestéjén készen álltak az érmek megfelelő tárolását biztosító új szekrények is. Az érmek aktuális száma 71 fiókot igényelt, de szá-

molva a gyarapodással, Csutak többet rendelt. 1934 elején közölte az örömhírt Kovácssal: „végre elkészült két éremtári szekrényünk 78 fiókkal.” A fiókok beosztására vonatkozó pontos válasz záró gondolata: „Mi van a mintafiókkal!? Sajátkezűleg hozzád!”⁴⁹ Az asztalosmunka befejezését sürgető kérés indokolt volt. Két hónap múlva kezdődött a várva-várt rendezés, s az érmek türelmetlenül várták, hogy féltő kezek végre kijelölt fészükbe helyezték őket.

A rendezés

1934. március 6-i átiratában Csutak azt is kérte, hogy a két évtizede elkezdett rendezés folytatása és bevégezése céljából, március 26-i kezdettel, a kolozsvári ISC igazgatója engedélyezzen Kovácsnak kéthetes szabadságot. Beleegyező választ kapott, a határidőt illető apró módosítással: munkahelyi elfoglaltsága nem lévén, a húsvéti vakációban (április 1–15.) Kovács elvégezheti a rendezést.⁵⁰ Ott-tartózkodása utólagos meghosszabbításával Kovács végül április 5-től 22-ig tartózkodott Sepsiszentgyörgyön.⁵¹

A rendezés befejezésekor Kovács a következő nagyobb munkálatokról számolt be:⁵²

- az előmunkálatok során egyeztettek a korábban meghatározott érmek kis kísérő- és nagy katalóguscéduláinak adatait, megtakarították a meghatározatlan érmeket;

- lemérték az ógörög gyűjtemény összes, a római és középkori érmek arany példányait;

- elvégezték a meghatározatlan érmek országok és nagyság szerinti osztályozását;

- rendezték néhány csoport érmeit (az 1913-ban vásárolt 84 ógörög érme, a Daday-féle gyűjtemény 24 középkori és újkori érméjé⁵³);

- új kategóriákat alakítottak ki (emlékérmek, illetve hamisítványok és utánszatok);

- összeállították az érmek ismert lelőhelyek szerinti jegyzékét.

⁴² Az ISC válaszána fogalmazványa az SzNM-átirat hátlapján. (KvM, C3 3343.)

⁴³ A SzNM egy hét szabadságot kér Kovács Istvánnak éremrendezésre az ISC-ből (SzNM It, 57-1934. április 16., másnap jön rá a válasz), majd ennek köszönhetően Kovács 1934. áprilisban rendezte az éremtárat, leutazva Sepsiszentgyörgyére. (SzNM It, 83-1934. május 7.)

⁴⁴ *Kovács István: Jelentés.....*, Sepsiszentgyörgy, 1934. április 22. (Szövege a Függelékben.)

⁴⁵ 1934. június 12-i levél Fadgyas Annának. Az éremcsoport kérését az bonyolítja, hogy az ISC már februárban kérte a római kori SzNM-érmek lelőhelyének a megküldését – a választ csak a 27 érme kolozsvári előkerülését követően kapják meg. (ISC 13-1934 / SzNM It, 16-1934. február 8., illetve az iktatókönyv bejegyzése ehhez: „Válasz ment 1934. június 19-én”.)

⁴⁶ SzNM It, ad 1934. június 4-i ügyvezető-tanácsi 2. pont.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Kovács Csutaknak, 1934. január 14. (SzNM It, 287-1933.)

⁴⁹ Csutak Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1934. január 31.; Kovács Csutaknak, Kolozsvár, 1934. február 2. (SzNM It, 287-1933.)

⁵⁰ KvM C3 3343.

⁵¹ Csutak távirata Constantin Daicovicu ISC-gondnokhoz Kovács szabadságának egyhetes meghosszabbítása érdekében, 1934. április 17-én. (KvM, C3 3335; SzNM It, 57-1934; BOÉR Hunor 2002, 230.)

⁵² *Kovács István: Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum éremtárában 1934. április hó 5-től ápr. 22-ig végzett rendezési munkálataimról*, Sepsiszentgyörgy, 1934. ápr. 22. (SzNM It, ad 1934. június 4-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, kézírásos fogalmazvány és gépelt tisztázat: szövege a Függelékben.)

⁵³ Uo. A Daday-érmek tételes listája (leíró lajstroma): SzNM It, ad 99-1918.

„Éremtárunk jelenleg mintegy 3400 db-ot számlál” – jelentette a rendezés befejezésekor megbízóinak Kovács. Az „éremtárunk” kifejezésen alkalmasint csak a törzsszállományt értette, és rögtön pontosított: ebből a számból néhány százra tehető duplum levonandó. Az állomány numizmatikai csoportok szerinti összetétele sajnos csak hozzávetőlegesen állapítható meg, mert nem az őket alkotó érmek, hanem az elfoglalt fiókok számát adta meg. A megközelítő számítást tovább nehezíti, hogy befogadóképességük növelése érdekében a fiókok felét 33 szokványos loculusos betéttel látták el, ám jelentésében ezt csak két fiók esetében jelezte. Fiókonként átlag 60 érmmel számolva, az ókori (görög, római, barbár) csoportban körülbelül 1080, a középkor- és újkoriban 1980 érem lehetett, amelyekhez mintegy 360 emlékérem csatlakozott. A törzsszállományról leválasztott szétesztott (sorozatokba nem illeszthető?), a feldolgozatlan érmek, a másolatok, a hamisítványok, a csereanyagul szolgáló, meghatározott duplumok 14 fiókot töltöttek meg; valószínű, hogy a pótlólagos betéteket főképp ezekenél alkalmazták, ezért zsúfoltabbak voltak.

Talán nem érdektelen a fenti számoknak az 1912–1913-as rendezés adataival való összevetése. Kovács akkor 2038 db törzskönyvbe vett érem feldolgozásáról és 1098 duplum különválasztásáról számolhatott be. Most e két kategória állaga együtt 3400-et tett ki, tehát egészében változatlanak tekinthető. Igaz, e szám nem foglalta magában a még mindig kolozsvári idejét töltő jó félezerényi érmet. Húsz évvel korábban az ógörög, valamint a magyar és erdélyi pénzék fájdalmas hiányára panaszkodott. Riadónak beillő figyelmeztető szavai nem maradtak hatástalanok. Javaslatára a múzeum 1913-ra jelentékeny állami segélyben részesült, s a 84 görög érme megvásárlásával a sepsiszentgyörgyi éremtár az ógörög érmeles hiteles tükrének nevezhető gyűjteményt mondhatott magáénak. A magyar és az erdélyi gyűjtemény megjavítását célzó, 1914-re beütemezett rendkívüli segély ígéretét elvitte a háború. A többszöri menekítés zavarai az alig három erdélyi aranypénzt – Bethlen Gábor és II. Rákóczi György denariusait – is elveszejtették. (Az éremtári cédulakatalógus feltüntet ugyan egy Csutak által vásárolt erdélyi aranyérmet, ám a részben ceruzával írt bejegyzés hitelessége vitatható.)⁵⁴ A munkálatok kezdetén Kovács az erdélyi sorozat egyetlen nagyobb értékű pénzéről tudott: II. János (János Zsigmond) egy tallérjáról. A rendezés végére rá kellett jönnie, hogy tévedett: hamisítvánnyal van dolga. Kegyetlen ítélet kimondására kényszerült:

„a minket leginkább érdeklő erdélyi csoport szinte mizerábilis kevés számmal és minőségű anyaggal van képviselve.” A magyar államiság ezeréves székelyföldi múltját igazoló gyűjtemény román állami támogatására nem várhatott. Ám a „hiánynak pótlásáról bármi úton-módon gondoskodni elemi kötelességünk” – jelölte meg a gyűjtemény helyreállításának egyedül lehetséges útját. Zathureczky Emília és a nyomába lépők útját.

A rendezési munkálatok lezárultával Kovács kijelölte a közeljövő legfontosabb, többnyire már elkezdett, bevégzendő teendőit:

- a dálnoki és a csíki éremlelet (összesen 600 db) meghatározása;
- a 19. század első fele osztrák és magyar bronzérmeinek feldolgozása;
- a régi kollekció (kb. 1100 érem) céduláinak elkészítése, a duplumok kiválogatása;
- a papírpénzek kategorizálása;
- a duplumok elkülönítése;
- a Kolozsváron maradt több mint 500 érem meghatározása;
- a hiányok jegyzőkönyvezésének folytatása, de csakis valamennyi érem hazakerülése után.

Már ősszel (1934. szeptember 1–27.) bele is vágott a legfontosabb tennivalók elvégzésébe. Elkészítette a szekrények éremtári leíró jegyzékét, amely lehetővé tette a fiókokban, táskákban megbúvó érmek sokaságában való gyors eligazodást.⁵⁵ Fennmaradt szabadidejében vállalta a múzeum elintézésre váró egyéb feladatainak megoldását: rendezte a pecsétnyomó-gyűjteményt, részt vett egy 16. századi kazula meghatározásában.⁵⁶

A következő, 1935. esztendei feljegyzések csupán általános gyűjteményrendező munkájáról tudósítanak. Rövid tavaszi sepsiszentgyörgyi időzése alkalmával (április 24. – május 4.) kiválogatta, szétválasztotta és – két külön szekrényben elhelyezve – kiállította a régiségtár római és népvándorlás kori emlékeit.⁵⁷ Hosszabbra sikeredett őszi ott-tartózkodását (november 27. – december 31.) arra fordította, hogy – miután már 1931-ben kiválogatta, rendezte és kiállította a vastárgyakat – meghatározza a középkor- és újkori anyag ón- és üvegtárgyait, ékszereit és kardjait, s egyúttal átrendezze a középkorikerámia-gyűjteményt.⁵⁸ Gyakori, olykor hosszúra nyúló sepsiszentgyörgyi ott-tartózkodásai nagy hasznára voltak a múzeumnak. Neki magának pedig, válás utáni sokévi magányosságában, az intézeti ellenséges légkörből szabadultan, a meleg baráti kör és a hasznos munka

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ BOÉR Hunor 2002, 230.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.; Roska Márton: *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum f. é.*

április 24. – május 2-ig végzett munkálataimról, Sepsiszentgyörgy, 1935. május 2. (SzNM It, ad 1935. júniusi ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 5. pont.)

⁵⁸ BOÉR Hunor 2002, 226, 231.

tudata a testi-lelki megújulás ajándékát hozta.

Úgy tűnik tehát, hogy az éremtár függőben maradt dolgai nem foglalkoztatták. Tapintatosan bár, Csutak emlékeztette is a maga szabta teendőkre: „ülj neki, kérlek szépen, a még nálad levő anyagunk feldolgozásának, hogy azt is hazaszállíthassam és a többi anyagunk mellé tehessem, s ezzel legalább a közvetlen erkölcsi és anyagi felelősség alól Téged is és magamat is mentesítsem.” Hívta, a húsvéti vakációt töltse Sepsiszentgyörgyön, és rendezze a régiségtár közép- és újkori anyagát; visszatérve Kolozsvárra, „elvégeznéd az ottlevő érmeink meghatározását és leírását... aztán a tavasz és a nyár folyamán elvégezhetnők mind az éremtárunk, mind a régiségtárunk teljes elrendezését és leírását” – indítványozta. A feldolgozás folytatásához felajánlotta az MNM Éremtára állandó kiállítása legfrissebb Vezetőjének (1933) kölcsönadását.⁵⁹

1936-ban az intézet hatalmaskodó gondnoka, Constantin Daicoviciu előadótanár, az irányában tanúsított „tiszteletlen magatartás” jogcímén feljelentést tett Kovács ellen, s az igazgató „engedelmesség megtagadása és tiszteletlenség” vádjával fegyelmi tanács elé idéztette. A megalázó eljárás nyugdíjazással zárult (1938), az erkölcsi megbélyegzés anyagi elégtételezésekképpen a korábban megtagadott fizetésemelés megadásával.⁶⁰ Ha arra gondolunk, hogy a Roska Márton elleni, ugyanazon személy által kiszelt egyidejű lejárató hadjárat a vádlott állásából való felfüggesztésével és szabadságvesztésével ért véget, szinte úgy fogalmazhatnánk, hogy Kovács esetében a román egyetemi intézet nagyvonalúnak nevezhető eljárással szabadult meg sokszorosan kihasznált magyar tisztviselőjétől.

Hogyan alakultak az SzNM és Kovács István közötti kapcsolatok a továbbiakban? Csutak Vilmos halálát (1936) követő évben kéri fel László Ferencről megemlékezni.⁶¹ A Herepei János igazgatóvá történt kinevezését (1938) követő esztendőben, 1940. április 6-án keltezett levelében Kovács néhány, a múzeum őrizetében lévő érem méretei felől érdeklődött Herepeinél. Ez ki is választotta a mondott darabokat, és ígérte, hogy fiatal munkatársával, Székely Zoltán

múzeumőrrel elvégezteti a kívánt méréseket.⁶² Nagy a valószínűsége annak, hogy Kovács a Kolozsváron lévő anyag feldolgozásához igényelte az adatokat, bár ennek ellenkezője sem kizárt. Egyebek mellett, 1941 nyarán érmészeti kiadványt küldött meg, 1942 nyarán pedig többek között éremárjegyzékek megküldését köszönte meg neki az SzNM.⁶³ Jelen dolgozat tárgya szempontjából az a lényeges, hogy a kapcsolat élt, és az érmek ügyét is érintette.

Két évtizedes szegedi száműzetés után, 1940-ben a magyar egyetem visszaköltözött egykori kolozsvári otthonába. Roska Márton került a régészeti tanszék élére, egyben megbízták az ENM ÉR – átszervezés után az ENM Történeti Tára (a továbbiakban ENM TT) – igazgatásával. A Kolozsváron őrzött érmek hazatérésének immár nem volt politikai akadály. Az SzNM új igazgatója, Herepei János nem késlekedett. 1942. július–augusztusi kolozsvári hivatalos útjának egyik céljává épp „a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát képező nagy éremgyűjtemény anyagának kiválogatása”.⁶⁴

Az 1944. esztendő végre elhozta a teljes, a végleges megoldást. Roska indító üzenete lehangoló, egyben örömhírt közölt: „Iratárunkban semmi nyoma annak, hogy a Székely Nemzeti Múzeum éremgyűjteményét ki, mikor és milyen körülmények között hozta hozzánk meghatározásra. Szeretnénk visszajuttatni.”⁶⁵ Azaz: a kísérőlevelet nem találják, de az érmekeket készek átadni. A válasz elmaradása miatt, Mozsolics Amália múzeumi őr révén Roska megsürgette a letét elszállítását: „mit csináljunk az érmekekkel. Amennyiben nem kapnánk választ, postán elküldjük az érmekeket, mert tovább nem vállalhatjuk értük a felelősséget.”⁶⁶ Halogatásnak nem volt helye. Herepei az SzNM titkárnőjét, Fadgyas Anna múzeumi segéd-tisztet nyomban Kolozsvárra küldte, hogy az ENM TT-ben „éremgyűjteményünket sürgősen vegye át.”⁶⁷ A múzeum legendás mindenese, eleget téve megbízatásának, 1944. április 20-án tíz kilót meghaladó poggyászával Sepsiszentgyörgyre érkezett.⁶⁸ Herepei János múzeumigazgató nem győzött hálálkodni: „Kedves Marci bátyám! A Székely Nemzeti Múzeum nevében őszinte köszönetet mondok éremgyűjtemé-

⁵⁹ Csutak Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1936. január 22. (SzNM It, 1936. évi iktatatlak.)

⁶⁰ VINCZE Zoltán 2006, 17.

⁶¹ SzNM It, 130-1937. május 28. és 239-1937. szeptember 29.; LÁSZLÓ Attila 2002.

⁶² Herepei válasza Kovácsnak, Sepsiszentgyörgy, 1940. április 22. (SzNM It, 1940. évi iktatatlak.)

⁶³ SzNM It, 269-1941. augusztus 21. és 752-1942. augusztus 24.

⁶⁴ *Herepei János jelentése 1942. július 13. – augusztus 5-i kolozsvári és budapesti kiszállásáról*, Sepsiszentgyörgy, 1942. szeptember

28. (SzNM It, 872-1942.) Jelen, valamint a következő 1944-es iratok használatát Csáki Árpád lekötő szívésségének köszönhetjük.

⁶⁵ Roska Herepeinek, Kolozsvár, 1944. március 6. (SzNM It, 316-1944.)

⁶⁶ Mozsolics Amália az SzNM Igazgatóságának, Kolozsvár, 1944. április 13. (SzNM It, 318-1944.)

⁶⁷ Herepei J. múzeumigazgató meghatalmazása Fadgyas Anna részére, Sepsiszentgyörgy, 1944. április 16. (SzNM It, 318-1944.)

⁶⁸ *Fadgyas Anna: Hivatalos útinapló*, Sepsiszentgyörgy, 1944. április 21. (Uo.)

nyünk egy részének három évtizedig való őrzéséért, valamint az egyes példányok meghatározásáért.⁶⁹

Az érmek harmincéves kálváriája véget ért. Az SzNM több ezres, java részében rendezett, kiállításon bemutatott éremgyűjteményének csaknem minden darabja együtt volt, otthon volt.

A több évtizedes küszködés, munka termése beért. Csutak Vilmos, a legyőzhetetlen akadályt nem ismerő, eltökélt intézményvezető, Kovács István, az érmek tudományának avatott ismerője és ügyszere-tettel megáldott segítőtűnk, valamint Herepei János az SzNM elhanyagolt, szétszóratásra ítélt, háborús pusztítástól veszélyeztetett éremgyűjteményét a kor

színvonalán álló, rendezett, a közönségnevelés és a tudományos kutatás hivatott oltárává emelte. Becsét megsokszorozva, visszaadták a székely múzeum megteremtőjének, a székely népnek. Odaadó, hivatásos munkájuk erkölcsi értékét nem csorbítja, hogy a jól végzett munka elégtétele helyett rövidesen a részleges pusztulás tényével kellett szembesülniük: 1945. március 28-ról 29-re virradólag a zalaegerszegi pályaudvaron a múzeum értékeit mentő szerelvényt bombatalalat érte, és a múzeum legbecesebb kincseivel együtt az éremgyűjtemény legértékesebb, másfélezer darab fölötti menekített tétele is megsemmisült vagy nyoma veszett.⁷⁰

Függelék

1.

*D. Kovács István egyetemi magántanár szakvéleménye éremtári szekrények készítettésére*⁷¹

Kedves Vilmos!

Egy hónappal ezelőtt írt levelekre csak most válaszolok. Az igazat megvallva, bosszantott az a tény, hogy annyi idő óta annyiszor elmondtam, megadtam a válaszomat a kérdéses tárgyban, sőt Horváthoddal írásba is foglaltuk a nyáron – újlágg –, és Te mégis úgy írtál e tárgyban, mint Előtted olyan novumról, melyről most hallasz, illetve akarsz hallani első ízben. Te nem akarsz a kiállítási múzeumi helyiségben elhelyezni az egész éremtári anyagot. Ha ezt akarnád (1.), oly 2 db szekrényt kellene csináltatni, melyben alol van fiókokban a repositorium (fekvő szekrény, 2-3 egymás alatti fióksorral, 15-20 [fiókkal]), fenn a szekrény tetején a két kiállítási ferde, sekély üvegeszekrény. Ilyen, egymásnak hátat fordító vagy fal mellé elhelyezhető egyesített szekrény (kiállító repositorium) a nagyobb felügyelet alatt levő könyvtári előszobában (olvasó) is elhelyezhető volna (90-120 fiókkal). Ezt a szekrénytípust tárgyaltuk meg, méreteztük stb. a nyáron újlágg az asztalosokkal. Felvetünk egy némileg eltérő lehetőséget a fenti egységes (kiállítás + repositorium) típustól: (2.) a raktárszekrény (fiókokkal) vagy szekrények (2 db) és kiállítási felső rész, illetve részek (2 db) külön-külön, önállóan is használható, mely esetben az üveges kiállító rész (illetve részek) lecsavarható lábakat kapna: ha akarom, a két részt (raktár és expositia) együtt tartom, ha akarom, szétválasztom a kettőt.

És végül, a (3.) lehetőség: állandó jellegű, lábas kiállítási szekrény sekély, üveges ferde tetővel (könnyű, olcsó), a tulajdonképpeni kiállítás célját szolgáló, vékony deszkalap betéttel. Ez esetben a repositorium a célszerűbb álló magas típus, mely kevés helyet foglal el, és mely nem vár a tetejére kiállító üveg-részt. Két sor fiók, 30 (40) – 30 (40) [fiókkal], a legalsó 2-2 fiók mélysége 5-5 cm, a többi minta szerint, a szabványos, ott levő mérethez, egyelőre lécezés (loculusok) nélkül. Az érmek nagyság szerinti elcsoportosulásától függ, hány fiókot kell ilyen és hányat olyan nagyságú loculusra osztani.

A kiállítási szekrény (3.) minden további nélkül olcsón elkészíthető. Kiállítási felületnek úgy tetszik kb. 2-2, összesen 4 fióknagyságot vettünk fel. (Olyanszerűek, mint az okmánysekre-ny alsó része, de sekélyebb skatulyával. A raktárszekrény (3.) sok, aprólékos, precíz munkát igényel. Ezért drága lesz. Egyelőre készülhetne csak a két ajtós szekrény – ha többre nem telik –, fiókok nélkül, de a fiókok befogadására szolgáló nyílások azonos, precíz méretével. Azután elkészíthetők a fiókok hasonlóan, azonos, precíz mérettel, és a vékony lécecskék. A lécecskék vastagsága marad, magasságuk 1-1 ½ mm-rel csökkentendő, hogy a sucrescentia (gyarapodás) céljára betéteket lehessen alkalmazni, összesen kb. 400-500 m hosszúságban. A szekrény maga kívül lehet fenyő (vörösfenyő), belől azonban a fiókválasztó osztályozás és maguk a fiókok talán cseresnyefából. Elsősorban szabad csak használni. Ha a fenyő a fiókválasztó szerkezetnek megfelelőbb, készülhet abból is (úgy tudom, a miénk szintén fenyőfa), a fiókok azonban más, keményebb anyagból, a nutban mozgó fenékekkel:

(1. ábra)

Minta, melynél a B alkalmazása nehézségekbe ütközik:

(2. ábra)

A = Az átalakított minta.

B = Könnyen kezelhető betét, mely ugyanazon szekrénynél a férőkapacitást megduplázza. Ha pénzühiány miatt „fiók nélküli szekrény” készülne, az esetben is csináltatnék pár betétes fiókot.

3. forma (3. ábra).

Választólécek nélkül, vastag kartonbetétekkel, melyekbe az érmek részére mélyített kerek loculusok vannak. A berlini éremtár ez utóbbi rendszerű. A kartonbetétek 2 vastag kartonból készülnek. A felsőbe kerek lyukakat vágnak acélstancnik segítségével (nagyobb vaskereskedésben kaphatók különböző mérethez: rajza, 4. ábra), és e felső lapot ráragasztják az alsó, sima kartonra. Egy fiókba 2-3-4 darabot el lehet helyezni. Tessék választani vagy válogatni a mintákból. Ezekről azonban több szó ne essen, mint novumról. (A berlini szekrények fémbe való, fém fiókokkal. A párizsiak fából, karton betétekkel.)

⁶⁹ Herepei Roskának, Sepsiszentgyörgy, 1944 április 21. (SzNM It, 334-1944.)

⁷⁰ HEREPEI János 2004, 125; SzNM It, *Elszállított és 1945. március 29-én Zalaegerszegen megsemmisült múzeumi anyag leltárának másolata...*, XLIII. láda jegyzéke.

⁷¹ SzNM It, [eredetileg 1933. évi, a Varga László asztalos ügyéhez csatolt] iktatatlan pallium Fadgyas Annának ezzel a [z 1932. évi]

ceruzairásos feliratával, alatta ugyanazzal megjegyzése: „1932. január 25-én igazgató úr kiadta az éremtári szekrény rajzát és Kovács tanár úr utasításait Varga asztalosnak ajánlat megtevésére céljából.” Impurum és gépelt tisztázata, mindkettő rajzzal, az impurumon a megszólítás utáni első két (és még egy, szöveg végi, ehhez visszatérő), dohogó mondat áthúzva, már nem is szerepel a tisztázatlanban.

A kartonoknak sulphur (kén) nélkülüknek kell lenni, különben az ezüst és bronz, réz tárgyakat megtámadja a papírban, kartonban gyakran nagy mennyiségben jelen levő káros anyag.

2.

*Kovács István levele Csutak Vilmoshoz éremszekrény-tárgyban, 1934. február 2.*⁷²

Édes, kedves Vilmos!

Fürdölj a jelzőkben! Tegnap kapott leveledre,⁷³ fejből, mert nem a szekrények tövében írom válaszomat, a kért adatokat így csoportosítom: (Kérlek, minthogy a békeidők óta úgyszólván kétévénként szolgáltam az alábbi adatokkal, ezt őrizd meg, és hajtsd végre!)

A locul. belvilága	Egy sorban locul. sz.	1 fiókban locul. sz.	Fiókok sz.
3 × 3 cm	12	144	20
4 × 4 cm	10	100	30
6 × 6 cm	7	49	12
8 × 8 cm	5	25	6
13 × 13 cm	3	9	2
20 × 20 cm	2	4	1

[Összesen:] 71

0,5 cm vastag lécekkal alkalmazva, főleg a nagyobb loculusoknál a fenti méretek 1-2 mm eltérést fognak mutatni. A fő, hogy egyformák legyenek a loculusok, tehát a tért, mely rendelkezésre áll, egyenletesen osszuk be. – Megfelelő nagyságú négyzeteket vág ki a mester vékony deszkalapból, 2-2 darabot, és ezek segítségével [rajzocska róla a zárójelben, a szavak közé rajzolva: 5. *abra*] végzi a lécecskék rögzítését.

Jó lesz lécecskékről feleslegesen gondoskodni, ha netán változtatni kell a beosztáson pár fióknál – rendelkezésre álljanak. E célból a négyzetlapocskák is megőrzendők az éremtári szekrény valamelyik fiókjában.

Ha kész a szekrény teljesen, az ókori etc. érmek beosztását azonnal eszközölni lehet: a velük levő cédulák megmutatják, milyen nagyságú loculusú fiókba kell azokat osztani. – Jó ha egy-két⁷⁴ sort minden fiókban a sucrescentia számára üresen hagyunk. A beosztás után az érmek a sucrescentia számára meghatározó anyagul is szolgálhatnak, ezért nem kell halogatni a beosztást!!! Mi van a mintafiókkal?!! Sajátkezűleg hozzád! – Érkezéset várjuk. Addig is ölelünk

Pista

Cluj-Kolozsvár, 1934. február 2.

3.

*Kovács István: Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum éremtárában 1934. április hó 5-től ápr. 22-ig végzett rendezési munkálataimról, Sepsiszentgyörgy, 1934. április 22.*⁷⁵

1. A még békeidőben meghatározott, cédulakatalógussal ellátott 2038 db éremnek a ládikókból való kipakolása, a kísérő kis cédula adatainak a nagy cédula adataival való összehasonlítása, esetleges korekciók és az érmeknek geographiai-politikai kategóriák szerinti (denariusok, garasok, tallér etc. nagyság) csoportosítása.

2. Az éremszekrények fiókjainak a fenti nagyságok szerinti loculusokra való beosztása asztalos igénybevételével. A szekrénynek és a kiállítási résznek zárossal való felszerelése.

3. A még békeében vásárolt 84 db ógörög érem meghatározása, nagyrészbéli leírása, beszámolója, Eckhel⁷⁶ rendszere szerinti geographiai csoportosítása, fiókokba való helyezése.

4. Az éremgyűjtemény anyagában fellelhető fixált lelőhelyek csoportok szerinti összeírása.

4a. Jegyzőkönyveztük a kibontás során mutatkozó hiányokat, melyek főleg az erdélyi csoportot érintik.

5. A Daday-féle 24 db középs- és újkori arany érem meghatározása, kísérő cédulákra való leírása.

6. A Gödri-féle gyűjtemény (111 db) és a múzeum 38 db emlékérmének és 77 db ugyancsak a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát képező medaillonjának kipakolása, csoportosítása és szekrénybe való sorolása. Ez utóbbi csoport meghatározás végett Kolozsváron volt, honnan 1929-ben⁷⁷ kerültek haza. Nagyrészen Herepey János tanár úr végezte determinálásukat.

7. A mutatkozó helyszűke miatt az éremfiókok felé szokványos loculusos betétekkel láttattuk el asztalos segítségével (összesen 33 db).

8. A gyűjtemény régi állagából a külföldi, főleg újkori ezüst és bronz-nikkel érmeket (több mint 1000 db) anyaguk természetének megfelelő módon különböző savas eljárással takarítottuk, országok szerint csoportosítottuk, és chronologiai sorrendbe osztályoztuk, fiókokba raktuk. Csak a porosz érmek szétosztása nem történt meg az idő rövidege miatt. A több mint 1000 db-ot számláló kollekciórész azonban sem nagy, sem kis cédulákkal nem láthattuk el, mert erre időnk nem volt, de addig is, amíg ez megtörténhetik, jelenlegi helyzetükben lehetővé tesszük a tanulmányozást, szóval használható állapotban vannak.

9. Az ógörög csoport anyagát teljes egészében, a római és középkori anyagnak arany példányait – bár kölcsönként mérleggel –, de lemértük, és a súlyadatokat az érmek kísérő kartonain rögzítettük.

10. Külön kategóriába soroztuk a hamisítványokat, galvanoplasztikai másolatokat, ólom és egyéb utánzatokat.

11. Megtanultuk a glyptika és általában a kisművészetek körébe tartozó reliefszerű tárgyak gipsz másolatainak praktikus készítmény módját.

12. Megtakarítottuk és nagyjában országok szerint szétosztottuk a mintegy 600 db ezüst érmet tartalmazó dálnoki és csíki éremleleteket. Ezeknek fiókokba való beosztására nem került sor.

13. Éremtárunk jelenleg mintegy 3400 db-ot számlál, melyből azonban a 8. tételszám alatti anyag duplumai levonásba hozandók. – Az anyag csoportosítása a szekrényen belül a következő:

1. Ógörög	5 fiókban
2. Római köztársasági	4 fiókban
3. Római császárkori	8 fiókban
4. Barbarus utánzatok	1 fiókban
5. Közép- és újkori denarius-félék	15 fiókban
6. Közép- és újkori garas-félék	10 fiókban (egy betéttel) ⁷⁸
7. Újkori tallér	3 fiókban
8. Emlékérmek	6 fiókban
9. Gödri-féle éremgyűjtemény	5 fiókban
10. Szétosztott feldolgozatlan	7 fiókban (3 betéttel)
11. Galvanoplasztikai másolatok és hamisítványok	1 fiókban

Összesen 65 fiókban elhelyezve

A szekrény alsó 6 mély fiókjában nyernek elhelyezést a cse-reanyagul szolgáló duplumok etc. és minden, az éremtárt illető rekvizitumok.

⁷² A múzeum nyomtatott, kétnyelvű fejlécű, évtized-keltezte papírján, kézírással.

⁷³ Válasz Csutak Vilmos 1934. január 31-i levelére.

⁷⁴ Főléírva: 3-4.

⁷⁵ SzNM It, ad 1934. június 4-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, gépelt tisztázat és kézírásos fogalmazványa.

⁷⁶ Joseph Hilarius Eckhel (1737–1798), jezsuita numizmatikus.

⁷⁷ Helyesen: 1928-ban.

⁷⁸ A fogalmazványból hiányzó, a tisztázatba utólag, ceruzával beszúrt kiegészítések, illetve egy helyesbítés (lásd 74. jegyzet) *dölt betűvel* szedve.

Elvégzésre várnak még a következő munkálatok:

1. a nagy cédulák elkészítése azon csoportoknál, melyeknél csak kísérőcédulák készülhettek (3, 5, 6.);

2. a kategorizálatlan fenti 8. tétel alatti kb. 1100 érem nagy és kis cédulái;

3. a dálnoki és csíki leletek katalogizálása és nemek (denarius, garas etc.) szerinti tüzetesebb osztályozása;

4. a 19. század első feléből és még mindig egy kis ládikában őrzött bronz érmek (osztrák, magyar) feldolgozása és katalogizálása;

5. az összes papírpénzek tüzetesebb feldolgozása és alkalmas kezelési módjának megállapítása;

6. a még Kolozsvárt levő több mint 500 db érem meghatározásának kiegészítése, gyűjtemény anyagába való sorolása, *a Gödri-gyűjteménnyel 1934-ben visszakerült 35 db emlékéremmel együtt.*

Nem hallgathatjuk el, hogy a gyűjteményben a minket leginkább érdeklő erdélyi csoport szinte mizerábilis kevés számmal

és minőségű anyaggal van képviselve, mely hiánynak pótlásáról bármi úton-módon gondoskodni elemi kötelességünk. A békeidőben még meglevő 3 (?) erdélyi aranyérmünk helyett selejtes anyagú ezüst és bronz érmeket találtunk a ládikák fenekén szabadon heverve. Az egyetlen II. János Zsigmond-féle ezüst szücségtallér, mely az erdélyi csoport pénzei közt a nagyobb értéket képviselné, hamisnak bizonyult.⁷⁹

A többi csoport hiányairól az egész anyag együttléte alkalmas szóvalhatok.

Nem mulaszthatom el azonban már most rámutatni arra, hogy múzeumunk miután a békebeli egyetlen mérlegünkötől megfosztott, se súly-kollekcióval, se mérleggel nem rendelkezik, s így a legszükségesebb méréseket kölcsönként mérleggel kellett most is végeznünk. A mérleg beszerzését úgy az érem-, mint a régiségtár helyes kezelése szükségessé teszi.

Sepsiszentgyörgy, 1934. április hó 22-én.

Dr. Kovács István s. k.

Boér Hunor – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; boerb@freemail.hu

Rövidítésjegyzék

EME	– Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
ENM ÉR	– Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára, Kolozsvár
ENM TT	– Erdélyi Nemzeti Múzeum Történeti Tára, Kolozsvár
ÉRI	– I. Ferenc József Tudományegyetem Érmészeti és Régészeti Intézete, Kolozsvár
ISC	– Institutul de Studii Clasice, Cluj
MKOF	– Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Budapest
VKM	– Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

- K 736: *Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, 1897–1922*

Országos Erdély-történeti Múzeum (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei), Kolozsvár (KvM)

Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SzNM)

- SzNM It: *Az SzNM régi intézményi levéltára* (SzNM, Könyvtár)

Irodalom

BOÉR Hunor

2002 Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez, *Acta (Siculica) 2001/1 (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára, 1)*, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 217–235.

2009 A Székely Nemzeti Múzeum a Béli-házban (1879–1892), in: *Emlékkönyv a Székely Mikó Kollégium alapításának 150 éves jubileumára*, Székely Mikó Kollégium – Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 58–99.

CSUTAK Vilmos

1929 A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 5–25.

CSUTAK Vilmos – László Ferenc

1915 *A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának Jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a múzeum 1914. évi fejlődéséről és állapotáról*, Sepsiszentgyörgy.

EGYED Ákos

1993 Csutak Vilmos élete és munkássága, in: *CSUTAK Vilmos: Közösség és művelődés. Válogatott írások* (Egyed Ákos gondozásában és bevezető tanulmányával), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–104.

⁷⁹ A fogalmazványban a mondat még így hangzik: Az egyetlen csoport pénzei közt a nagyobb értéket II. János Zsigmond-féle ezüst szücségtallér képviseli az erdélyi

- HEREPEI János
 2004 A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944, *Acta (Siculica)* 2003/3 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 3), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 37–132.
- KOVÁCS István
 1910 Az Erdélyi Múzeum-Egylet megalakulásának 50 éves jubileuma és jubiláris plakettje, *Numizmatikai Közlöny*, IX, 21–25.
 1929a A Székelyföldre vonatkozó régészeti irodalom rövid vázlata, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 714–719.
 1929b A Székelyföldre vonatkozó néprajzi irodalom rövid ismertetése, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 719–727.
- LÁSZLÓ Attila
 2002 Kiadatlan megemlékezés László Ferencről 1937-ből, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 1), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 85–98.
- LÁSZLÓ Ferenc – CSUTAK Vilmos
 2001 [1916] A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a Múzeum 1915. évi működéséről és állapotáról [1916], *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 1), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 99–110.
- MIHALIK József
 1916 Erdélyi múzeumaink és az oláh betörés, *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, XI/4, 180–193.
- SAS Péter
 2000 Mozzanatok a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum történetéből, *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, XLIV/1–2, 133–141.
- TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor
 2002 Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 125 éves jubileumára*, 1), 163–216.
- TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru
 1929 Contribuție la istoricul Muzeului Secuiesc, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 1929, 30–39.
- VINCZE Zoltán
 2006 Kovács István, a numizmatikus és régész, *Honismeret*, 2006/1, 14–18.
 2014 *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
 2015 Kovács István, a Székely Nemzeti Múzeum éremtárának rendezője (1912–1915), *Acta Siculica 2014–2015*, 314–352.

**István Kovács, organizatorul colecției numismatice a Muzeului Național Secuiesc
(1916-1944)**

(Rezumat)

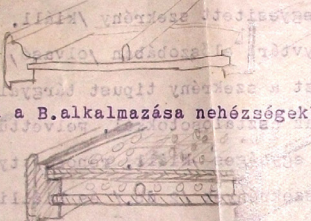
István Kovács, specialist al Institutului de Numismatică și Arheologie al universității din Cluj, a început să reorganizeze colecția numismatică a Muzeului Național Secuiesc în anii 1912 și 1913. Cele aproximativ 2000 de piese rămase neprelucrate urmau să-și găsească locul în campania plănuită în anul 1914. Cu scopul de a grăbi terminarea lucrărilor, aproximativ 1000 de piese neprelucrate sau recent achiziționate au fost trimise la Cluj. Războiul însă a împiedicat realizarea programului. Unele piese au fost luate la București în 1916, ajungând înapoi în 1917. Partea cea mai mare a colecției a fost evacuată la Budapesta, cea din Cluj între 1916-1918, cea rămasă/înapoiată la Sf. Gheorghe chiar de două ori, între 1916-1918 și între 1918-1922. În 1928 au reușit să recupereze numai o parte a pieselor trimise la Cluj, în 1934 altă parte, prelucrarea fiind finalizată de Kovács în deplasare la Sf. Gheorghe. Restul s-a înapoiat abia în 1944.

**István Kovács, Organizer of the Numismatic Collection
of the Székely National Museum (1916–1944)**

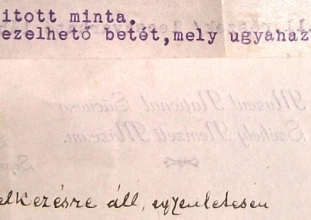
(Abstract)

István Kovács, specialist of the Institute of Numismatics and Archaeology of the University of Kolozsvár (Cluj) started the reorganisation of the numismatic collection of the Székely National Museum in 1912–1913. The approximately 2000 unprocessed pieces were to find their place during the action planned for 1914. In order to accelerate the process, approximately 1000 unprocessed or recently acquired pieces, were sent to Kolozsvár, but it was hindered by the outbreak of the war. Some of the artefacts were taken to Bucharest in 1916, and returned in 1917. The rest of the collection was evacuated to Budapest in two parts. The one kept in Kolozsvár was taken between 1916–1918, and 1919–1922. A small part of the collection which was kept in Kolozsvár was returned to the Székely National Museum in 1928; another chunk in 1934, which was organized by Kovács, and the remaining part only in 1944.

A szekrény maga kívül lehet fenyő /vörösfenyő/belől azonban a fiók választó osztályozás és maguk a fiókok talán cseresnye fából. Első osztályu, száraz faanyagot szabad csak használni. Ha a fenyő ~~száraz~~ a fiókválasztó szerkezetnek megfelelőbb, készülhet abból is /ugy tudom a miénk szintén fenyő/a fiókok azonban más, keményebb anyagból a nutban mozdító fénéssel.

Minta, melynél a B. alkalmazása nehézségekbe ütközik.

A. AZ átalakított minta.
B. Könnyen kezelhető betét, mely ugyanazon szekrénynél a férőképes fiók nélküli "szekr. képezés" fiókot.

a betét, mely pendeltárcsára áll, egyenesen oszlik be. - Megfelelő nagyságra megvágott és ki a mestor nagyon deszka-lapból, 2-2 db-ot és ezek segítségével () végzi a lécezőkét rögzítését. - a leírásokról feleslegesen gondoskodni, ha metán változtatni kell a beszerzésre pár fióknál - pendeltárcsára álljanak. - ezek -

3. forma. Választó lécezők nélkül vastag, karbonbetétekkel, melyekbe az ürmek helyére mélyített körkörös lyukak vannak. A berlini éremtár is katonából készülnek. - a katonai betétek 2 vastag, karbonbetétekkel - melyek a felső részek

egy fiókba 2-3-4 db-ot

1-5. ábra Az éremszekrények elkészítéséhez adott használati utasítások (lásd Függelék) 1934. évi rajzai